

СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ІНЖИНІРИНГУ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

Маулік С. С.

*Аспірант НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського»,
ФСП, кафедра теорії та практики управління*

В публікації розглянуті питання соціального інжинірингу та соціальних інновацій у контексті їх застосування у сучасній управлінській практиці. Наведено приклади практичних соціальних інновацій. Проаналізована важливість моделювання соціальних змін у соціально-економічному розвитку країни, особливо під час кризових явищ у суспільстві.

В публикации рассмотрены вопросы социального инжиниринга и социальных инноваций в контексте их применения в современной управленческой практике. Приведены примеры практических социальных инноваций. Проанализирована важность моделирования социальных изменений в социально-экономическом развитии страны, особенно во время кризисных явлений в обществе.

This publication studies issues of social engineering and social innovations in the context of their application into modern management practices. Examples of practical social innovation were studied. The importance of social change modeling for socio-economic development, especially during the crisis period, was analyzed.

Ключові слова: соціальні інновації, соціальний інжиніринг, інноваційний розвиток, модернізація.

Постановка проблеми. Реалії українського сьогодення, які характеризуються загостренням соціально-економічних суперечностей розвитку України, а також глобальні економічні трансформації свідчать про те, що інновації є безальтернативним джерелом підвищення конкурентоспроможності національної економіки та запорукою сталого розвитку держави та забезпечення належного рівня життя громадян і національної безпеки. Вітчизняний досвід у сфері впровадження інновацій дуже обмежений у всіх сферах життєдіяльності суспільства, проте як свідчать зарубіжні дослідження, такі як праця Д. Харіссона [1], з переходом від індустріального суспільства до економіки знань, відбувається зміна співвідношень між технологічними й соціальними інноваціями у напрямку посилення значення соціальних інновацій.

Становлення та розвиток такої сфери як соціальний інжиніринг забезпечує можливості конструювання соціальних відносин і систем, в рамках яких реалізуються соціальні інновації. В цьому контексті проблемою є відсутність належної уваги науковців та суб'єктів, які приймають рішення, до соціального інжинірингу загалом та соціальних інновацій як його ефективного інструменту зокрема.

Основна мета даної статті полягає в обґрунтуванні потенціалу соціальних інновацій як інструменту соціального інжинірингу. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- на основі існуючих підходів дати авторське тлумачення термінів «соціальні інновації» та «соціальний інжиніринг»;
- з'ясувати роль та місце соціальних інновацій в системі соціоінженерної діяльності;
- обґрунтувати важливість імплементації соціальних інновацій в сучасні вітчизняні управлінські практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі поняття соціальних інновацій розглядається у роботах С. Голдсмита, Дж. МакНіла, А. Нічолса та А. Мердока, Дж. К. Гібсон-Грехем, Дж. Мулган та багатьох інших. Поняття та концепція соціальних інновацій як фактора забезпечення сталого розвитку розглядається такими вітчизняними науковцями як М.З. Згуровський, А.А. Мельниченко, З.В. Герасимчук, Г.А. Мельник, Л.В. Кривенко, І.М. Синякевич та іншими. Фундаментальні поняття модернізації суспільства та умов формування дослідницької програми держави, що сприяє розвитку, визначені у монографії вітчизняного дослідника П. Кутуєва [2].

Поняття соціального інжинірингу було ґрунтовно досліджено К.Поппером у роботі «Відкрите суспільство і його вороги» [3], який визначав феномен соціального інжинірингу як сукупність підходів прикладної соціології, спрямованих на раціональну зміну соціальних систем на основі фундаментальних знань про суспільство і передбаченні можливих результатів перетворень. Вітчизняний соціолог Є.Суїменко визначає соціоінженерну діяльність як «цілеспрямовану і

організовану діяльність зі створення, забезпеченості існування, відтворення й удосконалювання соціальних реальностей, якими є людські відносини, соціальні взаємодії і соціальна поведінка людей, що функціонують в інституціональних, нормативних, знаково-символічних формах» [4]. Серед сучасних дослідників феномену соціального інжинірингу, в першу чергу, варто відзначити російських науковців Ю. Резніка та В. Щербину. Крім цього, важливі напрацювання у дослідженні вказаного феномену мають О. Голотін, В. Дудченко, Н. Копцева, А. Кравченко, А. Мельниченко, Г. Почепцов та інші.

Виклад основного матеріалу.

Незважаючи на актуальність даної теми та певну кількість досліджень та дослідників у цій царині, досі не існує універсального та загальноприйнятого тлумачення термінів «соціальний інжиніринг» та «соціальні інновації».

З огляду на підхід К. Поппера, соціальний інжиніринг (social engineering) – це сукупність підходів у прикладних соціальних науках, які зорієнтовані на: зміну поведінки й установок людей; на вирішення соціальних проблем, на адаптацію соціальних інститутів до умов, що змінюються; на збереження соціальної активності. Такий підхід є гранично широким та охоплює значне коло наукових проблем, які потребують вирішення.

У той же час, радянський та російський дослідник Ю. Резнік розглядає соціальний інжиніринг як сферу науково-практичної діяльності, пов'язану із застосуванням інженерного підходу до створення і зміни соціальних систем, у тому числі соціальних інститутів, організацій, регіональних систем управління, робочих груп тощо [5]. Таким чином, Ю.Резнік зосереджується на технологічних аспектах соціоінженерної діяльності, адже вважає, що соціальний інжиніринг в силу своєї специфіки зосереджує увагу на типових, повторюваних і рутинних процедурах і операціях, які в більшій мірі, ніж інші процеси, піддаються технологізації. Ще більшої уваги технологізації соціальної дії приділяється у роботах російського дослідника В.Щербини, який розглядає соціальні технології в якості стандартизованого засобу організації та раціоналізації управлінської діяльності, а також елементу системи рішень, які забезпечують досягнення гарантованих та запланованих результатів [6].

А. Мельниченко характеризує предметну сферу соціального інжинірингу такими рисами: а) орієнтацією на вивчення і зміну об'єктів особливого класу (штучні соціальні системи); б) установкою на застосування наукових методів і засобів у практиці соціального управління; в) особливим способом управлінського впливу на соціальні системи; г) внутрішньою диференціацією відповідно до типу об'єкта і використовуваними підходами [7]. Такий підхід спрямований на актуалізацію соціального інжинірингу як складової управлінської діяльності.

Таким чином, ми можемо зазначити, що **соціальний інжиніринг**, у своєму найбільш широкому розумінні, розглядає сферу цілеспрямованого конструювання суспільних відносин на основі соціальної технологізації.

Соціальні інновації – це нестандартне рішення соціальної проблеми, яке є більш ефективним, доцільним, життєздатним і в певному сенсі виходить за межі технологізації діяльності, разом з тим, вони залишаються важливим елементом соціально-інноваційного процесу, а саме формування нових структур, відносин, тощо, що пов'язують соціальні інновації з соціальним інжинірингом.

Підтвердженням цьому є думка американського соціолога та психолога Мамфорда, що соціальні інновації передбачають генерацію та впровадження нових ідей про те, як люди повинні організувати міжособистісні діяльності або соціальних взаємодій, щоб вирішити одну або більше спільних цілей [8].

В доповнення до цього вкажемо, що важко не погодитися з провідною канадською дослідницею з Університету Ватерлоу Франсуа Уестлі, яка зазначає, що «соціальні інновації є ініціативою, продуктом або процесом, який глибоко змінює основні процедури, ресурси та впливи будь-якої соціальної системи» [9]. А відповідно до визначення Центру соціальних інновацій в Торонто, «соціальні інновації відносяться до нових ідей, які вирішують існуючі соціальні, культурні, економічні та екологічні проблеми на благо людей і планети. Справжня соціальна інновація завжди змінює систему, адже вона змінює сприйняття, поведінку і структури, які раніше породили ці процеси. ... І ще простіше – соціальна інновація це ідея, яка працює на благо суспільства» [10].

Нагадаємо, що автор у попередніх публікаціях [11; 12] давав визначення соціальних інновацій, під якими він розуміє нові ідеї (продукти, послуги та моделі), які одночасно задовольняють соціальні потреби (більш ефективно, ніж існуючі альтернативи) і створюють нові соціальні відносини та/або співробітництва. Ці інновації підвищують мобілізаційний потенціал суспільства та розширюють можливості суспільства діяти.

Здійснивши спробу попереднього аналізу визначень соціального інжинірингу та інновацій, ми поділяємо думку А. Мельниченко про те, що «необхідність соціальної інженерії полягає у тому, щоб лікувати «хворі» соціальні системи шляхом їх модернізації, оновлення, а також займатися розбудовою нових соціальних утворень, більш досконалих порівняно з існуючими» [7].

Будь-які зміни існуючої соціальної системи часто викликають спротив елементів цієї системи, що призводить до розгортання конфлікту, в якому запропоновані зміни можуть бути знівельовані існуючим статусом-кво. Саме тому, соціальні інновації, які за своєю природою більш орієнтовані у

напрямку «знизу до гори», можуть виступати ефективним інструментом соціального інжинірингу. Йдеться про те, що ініціативні зміни з боку самих елементів системи викликають значно менший опір, ніж ті, що намагаються імплементувати штучно («згори»).

Соціально-економічний розвиток країни багато в чому визначається інтенсивністю імплементації соціальних інновацій, які є одним з головних інструментів підвищення якості життя населення. Інноваційний процес – це процес перетворення наукового знання в інновацію, який можна представити як послідовний ланцюг подій, в результаті яких інновація перетворюється з ідеї в конкретний продукт, технологію або послугу і поширюється при практичному використанні. В інноваційному процесі реалізуються економічні відносини між творцями нововведень, власниками ресурсів і споживачами нововведень. Наприклад, ініціатива Наталі Манюк прибрати сміття поруч зі своїм будинком на Оболоні восени 2014 р., за два роки привела до того, що ГО «Парк Наталка» ініціює муніципальні та архітектурні слухання та затверджує проект облаштування території затоки Оболонської набережної, об'єднуючі комерційні компанії, районну владу та місцевих жителів задля досягнення амбітних цілей по створенню сучасного урбаністичного простору в м. Києві. «Стіна доброти» - соціальний проект з Ірану, спрямований на підтримку малозабезпечених громадян теплим одягом, за кілька місяців поширився десятком країн світу та надав новий поштовх до підсилення відчуття відповідальності та доброчинності.

Як показує історія багатьох країн, найбільш сприятливим періодом для появи інновацій є наступна за економічною кризою депресія. Вважається, що депресія посилює потребу в інноваціях для виходу з кризи. Якщо в періоди підйому економіки інновації можуть призводити до певної дестабілізації, то в періоди соціально-економічного спаду нові ідеї покликані відігравати роль засобу, що сприяє виходу з кризи.

Появі соціальних інновацій можуть сприяти такі процеси, як:

- загострення соціальних проблем, що вимагає нових підходів до їх вирішення;
- відсутність необхідних ресурсів для розвитку, що потребує більш дієвих способів їх пошуку.

У чому ж повинна виявлятися в першу чергу соціальна інноваційна діяльність людини? На нашу думку, перш за все в тому, щоб забезпечити безпеку свого існування. Але не будь-яким шляхом, а таким, що не погіршує ситуацію відкладеними ризиками, а, навпаки, розряджає її шляхом цивілізаційного переформатування, що відповідає гуманістичній системі цінностей і прогресивної життєвої стратегії людини [13]. Такої ж позиції дотримуються вітчизняні дослідники О. Якубін та Д. Пікалюк, які вважають характерною особливістю соціальних інновацій «поліпшення якості життя суспільства (вдома, на роботі, в соціальному і природному середовищі), вирішення або полегшення ключових суспільних проблем з матеріальним забезпеченням громадян, а також інвестиції в людину» [14].

Картина майбутнього цивілізаційного устрою сьогодні проглядається тільки в найзагальніших рисах. Але деякі фундаментальні принципи її організації ми спробуємо охарактеризувати. По-перше, принцип цінності світу і рівноцінність всього, що живе в ньому. Людина повинна відійти від сформованого у техногенній цивілізації думки про те, що вона є центром світобудови і повинна підкорювати природу на користь своїх інтересів, для задоволення своїх потреб. Для збереження біосфери та її різноманітності, для збереження повноцінних умов життя на землі потрібні нові партнерські відносини людини і природи, коеволюційний принцип їх співіснування. Для реалізації цього принципу необхідні, перш за все, соціальні інновації, спрямовані на переведення наявної в арсеналі у людини технологічної бази на нову гуманістичну основу, на створення нового типу технологій, які б спочатку відповідали б цим принципам.

Наступним фундаментальним принципом, реалізація якого так і не була досягнута в техногенній цивілізації і без якої не мислиться не тільки майбутня цивілізація, але і сам перехід до неї – це принцип соціальної справедливості. Її багатовимірна сутність повинна бути реалізована як на міжнародному рівні, так і на внутрішньому. Тобто вибудовування міжнародних зв'язків повинно бути ще й соціально вимірною, не завдавати шкоди жодному учаснику світогосподарського процесу. Соціальна творчість, соціальні інновації повинні послужити тут локомотивом вирішення суперечностей і проблем, які в рамках попереднього етапу розвитку цивілізації не вдалося вирішити – бідність і злидні, нерівність і глибока соціальна диференціація, привласнення і відчуження, аморальність і бездуховність.

Зміни в економіці і суспільних відносинах, орієнтовані на відтворення соціального та людського потенціалу, є основою сталого і динамічного прогресу країни. Одним з найбільш значущих генераторів такого розвитку можуть і повинні стати соціальні інновації, націлені на гармонійний, збалансований розвиток людини і суспільства, зберігаючи та раціонально використовуючи економічний та трудовий капітал. У сучасній соціальній державі саме соціальні інновації формують інноваційне середовище, яке сприяє науково-технічним, технологічним та інформаційним нововведенням, забезпечують їх прискорення, підвищують ефективність використання нової техніки і технологій, скорочують інноваційні витрати.

Таким чином, соціальна інновація, як первісна дія окремого індивіда, розглядається в рамках «соціології розуміння» М. Вебера, де поняття «спільно спрямованої дії» набуває важливого значення та дає нам теоретичне підґрунтя для усвідомлення історичного розвитку поняття у соціологічному дискурсі, адже М.Вебер вважав, «що дійова особа досягає згоди, тобто домовленості з іншими, дотримання якої — відповідно до її власного розуміння — вона небезпідставно сподівається від інших. Вже одна ця обставина надає спільно спрямованим діям специфічних і дуже важливих якостей, оскільки тепер стає значно ширшим коло тих сподівань, на які індивід може раціонально-доцільно, як він вважає, орієнтувати свої дії.» [15]. Ще більшого розуміння та аналізу феномен соціальної дії отримав у роботах американського соціолога Т.Парсонса, який зазначав, що «Дія – це деякий процес у системі «суб'єкт дії – ситуація», що має мотиваційне значення для діючого індивіда або – у випадку колективу – для складових його індивідів» [16]. Проте, для Т.Парсонса «не існує дії, окрім прагнення відповідати нормам, як не існує дії, окрім зміни місцезнаходження в просторі», у той час коли соціальна інновація руйнує норму. Отже, дослідження місця соціальних інновацій у структурі соціальних дій потребує додаткового вивчення.

Досліджуючи соціальні інновації з практичної сторони, варто відзначити позицію вітчизняних економістів З.Смутчак, О.Ситник та О.Остапенко, які вважають, що для успішної реалізації інновацій при досягненні цілей соціально-економічного розвитку варто зосередити увагу на таких напрямках:

- урахування соціальних інновацій при формулюванні науково-технологічної та інноваційної політики;
- створення демократичних платформ з метою залучення різних суб'єктів господарювання;
- забезпечення належної координації, інтеграції та відображення соціальних заходів у національних та регіональних соціально-економічних планах та програмах;
- стимулювання проведення наукових досліджень у площині соціальних інновацій;
- підвищення обсягу інвестицій в нарощування соціального потенціалу;
- державно-бізнесове партнерство в підтримці соціальних інновацій [17].

Таким чином, важливість імплементації соціальних інновацій в сучасні вітчизняні управлінські практики є тією умовою, яка дозволить прискорити процеси інтеграції українського суспільства в загальноєвропейській простір.

Висновки:

Історично, велика кількість найбільш важливих соціальних інновацій виникли в результаті більше випадкових процесів, ніж детального планування політиками або науковцями. Тим не менше, соціальні інновації можуть бути і організованим процесом. Різні програми та проекти можуть ініціювати соціальні інновації та принести суспільну користь на локальному та міжнародному рівнях та підняти рівень соціальності суспільства. Ця особливість надає урядовому сектору впливові важелі впливу для розвитку громадянського суспільства.

Таким чином, ми вбачаємо головним завданням для соціального інженера створення таких умов, при яких у суспільстві ініціюються і реалізуються ті соціальні інновації, які потрібні для впровадження запланованих соціальних змін. Така позиція знаходить своє підтвердження і у роботі К.Поппера, який пропонує соціальному інженеру радше працювати «над викорінюванням конкретних вад, ніж над здійсненням абстрактних благ» [3].

І не зважаючи на те, що соціальні процеси за своєю природою нелінійні, а отже не дають можливості створювати точні довгострокові прогнози та плани, соціальний інженер має можливість виправляти недоліки соціальних структур за допомогою інструментарію соціального інжинірингу. Соціальні інновації стають тим знаряддям, що робить будь-яке суспільство більш сталим, проактивним та інклюзивним через різноманітні «горизонтальні» ініціативи та дають можливість владним елітам реалізовувати стратегічні пріоритети гуманістично-орієнтованого розвитку.

Література:

1. Harrisson, D., Széll, G., & Bourque, R. Social Innovation, the Social Economy and World Economic Development. Bern, Switzerland: Peter Lang D. Vol. 17. – 2009. 469 p.
2. Кутуєв П. В. Концепції розвитку та модернізації в соціологічному дискурсі: еволюція дослідницьких програм / Павло Кутуєв. — К. : Сталь, 2005. — 500 с.
3. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1. / Перекл. з англ. О. Коваленка.— К.: Основи, 1994.— 444 с.
4. Суїменко Є.І. Соціальна інженерія. – К.: Вища школа соціології, 2011. – 224 с.
5. Резник Ю.М. Социальная инженерия как профессия / Ю.М. Резник // Известия Томского политехнического университета. – 2011. – Т. 318. – № 6. – С.124-130.
6. Щербина В. В. Социальные технологии: история появления термина, трансформация содержания, современное состояние // Социологические исследования. 2014. № 7. С. 113-124

7. Мельниченко А. А. Соціальна інженерія як фактор забезпечення стійкого розвитку соціальних систем / Мельниченко А. А. // Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. – 2012. – № 1 (13). – С. 73–78.
8. Mumford, M.D. Pathways to Outstanding Leadership: A Comparative Analysis of Charismatic, Ideological, and Pragmatic Leadership. Mahwah, NJ: Erlbaum – 2006.
9. Westley F. Making a Difference Strategies for Scaling Social Innovation for Greater Impact Social Innovation Generation, University of Waterloo – 2008. 18 p.
10. The Centre for Social Innovation, Toronto // Електронний ресурс: <http://socialinnovation.ca/innovation>
11. Маулік С.С. Потенціал соціальних інновацій у модернізації українського суспільства: соціологічний аспект. Мультиверсум. Філософський альманах / Гол. ред. В.В. Лях. – Вип. 5-6 (143-144). – К., 2015. – 206 с.
12. Маулік С.С. Соціальний феномен Сінгапуру як результат інноваційної політики Лі Куан Ю. Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. – Київ; Одеса: Типографія «Айс Принт», 2015. – № 3/4 (23/24) 2014. – 198 с.
13. Встреча на высшем уровне «Планета Земля», Рио-де-Жанейро, 1992: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/progareas/global/earthsummit.shtml>
14. Якубін О. Деякі теоретичні аспекти вивчення соціальних інновацій: поширення, закріплення, вимірювання / Якубін О., Пікалюк Д. // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. – 2014. – № 3/4 (23/24). – С. 146–152.
15. Макс Вебер. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. — К., 1998. — С. 104-156.
16. Т. Парсонс Система координат действия и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем. // Американская социологическая мысль.- М.- 1996. С.462-478.
17. Смутчак, З. В. Активізація соціальних інновацій як передумова розвитку людських ресурсів / З. В. Смутчак, О. Ю. Ситник, О. М. Остапенко // Економічний часопис XXI. – 2015. – № 7–8(1). – С. 94–97.